

RIBI ANDRÁS

KERESZTESEK A TENGEREN ÉS SILVES OSTROMA 1189-BEN**A Narratio de Itinere Navali Peregrinorum Hierosolymam Tendentium et Silviam Capientium, A. D. 1189 alapján**

Crusaders at Sea and the Siege of Silves in 1189

Based on Narratio de Itinere Navali Peregrinorum Hierosolymam Tendentium et Silviam Capientium, A. D. 1189

In April 1189 eleven ships left Bremen to set out for the Holy Land with the third Crusade. During the voyage they shipped along the coast of Western Europe, visited two famous places of pilgrimage, Oviedo and Compostela; then, allying with King of Portugal Sancho I, successfully sieged Silves in Algarve. One of the participants of the voyage left the lesser-known narrative source to posterity which was published under the title *Narratio de Itinere Navali Peregrinorum Hierosolymam Tendentium et Silviam Capientium A. D. 1189*. This source helps the exploration of the pilgrims' voyage and of the connection between the Reconquista and the Crusades to the Holy Land. The Portuguese kings made excellent use of the presence of the Northern and Western European crusaders heading towards Jerusalem to achieve their own goals. This was the case with the siege of Lisbon in 1147, and another excellent albeit neglected example is the conquest of Silves in 1189. The conclusions of the paper raise further questions and research directions, for example concerning the early appearance of cog ships in the Mediterranean Sea, the study of the geographical descriptions of *Narratio*, and the comparative analysis of the sieges of Lisbon and Silves.

Keywords: Crusades, Reconquista, Silves, Portugal, shipping, siege, Bremen, Lisbon

1189 áprilisában tizenegy hajó hagyta el Bréma kikötőjét, hogy a harmadik kereszties hadjárat keretében nekivágjon a Szentföldre vezető útnak. Az utazás egyik résztvevője részletesen megörökítette a tengeri út viszontagságait, az Ibériai-félsziget két híres zarándokhelyének, Oviedónak és Santiago de Compostelának meglátogatását és a portugálokkal szövetségben lezajló Silves ostromát. A forrás elbeszélése a Marseille-be való megérkezéssel véget ér.¹ A szöveg elemzése számos kérdést vet fel, melyek megválaszolásával közelebb jutunk a kereszties hadjáratok és a reconquista kapcsolatának megismeréséhez. Fontos megjegyeznünk, hogy nem célunk Silves ostromának átértékelése, hiszen, bár a várost sikerült elfoglalni, az kevesebb, mint két évvel később, 1191. július 10-én újfent muzulmán kézre került, és 1242-ig kellett várni az újabb – immár végleges – keresztény hódításra.²

Kik voltak ezek a zarándokok, honnan tudták, merre kell menni, milyen – mai szemmel minden bizonnyal lélekvesztőnek tűnő – hajókkal vágtak neki az expedíciónak? Melyek voltak a legfőbb akadályozó tényezők az út során, és mire számíthattak, ha bajba jutottak? Hogyan tudták kihasználni jelenlétüket a portugál királyok a muszlimok elleni harcban, és mik voltak ezen vállalkozások előnyei, illetve hátrányai? Hogyan zajlott egy nagyváros

¹ A tanulmány első változata a 2013-as OTDK konferencián hangzott el.

² *Huici Miranda* 1954. 53–74. o.; *David* 1939b. 646–659. o.

ostroma a XII. század végén egy olyan területen, ahol a keresztények és muszlimok évszázados párharca volt folyamatban?

Munkánk során a kérdések megválaszolása közben bemutatunk egy, a hazai szakirodalomban még nem közismert forrást, mely magában foglalja egy izgalmas hajóút állomásait, illetve egy város ostromát. Miután a *Narratio Silves* ostromát illetően bizonyos értelemben túlságosan letisztult, ezért az ostrom elemzéséhez segítségül hívjuk a Lisszabon 1147-es ostromáról szóló beszámolókat,³ és – bár a téma még bővebb kutatást igényel – néhány ponton összevetjük a történeteket.⁴ Az események könnyebb megértéséhez és nyomon követéséhez készült a táblázatos itinerárium és a térkép (lásd írásunk végén).

A brémaiak útját és Silves ostromát alapvetően egy részletes forrás, a *Narratio* írja le, illetve más kereszties, portugál és természetesen arab szerzők is röviden megemlítik az eseményeket.⁵

A kiváló, eredetileg cím nélküli narratív forrást 1837-ben a torinói Constanzo Gazzera fedezte fel egy Aix-en-Provence-i könyvvásáron, és adta ki, melyet 1844-ben a portugál Silva Lopes kiadása követett.⁶ 1928-ban Anton Chroust műve tette ténylegesen ismertté a világ számára. A forrásról a 2013-ig legrészletesebb tanulmányt az amerikai Charles Wendell David írta 1939-ben, ő nevezte a jelen dolgozatban említett címen a szöveget, ráadásul ezen kiadás szolgált az angol fordítás alapjául is.⁷ Maga a kézirat Chroust szerint gyenge minőségű másolatként Dél-Franciaországban készült a XIII. század elején.⁸

A forrás eredetijének keletkezését tekintve tudjuk, hogy a szerző aktív résztvevője a történeteknek, és nem hivatkozik későbbi eseményekre. Ebből arra következtethetünk, hogy szerzőnk az út során naplószerűen feljegyezte, mi történt, majd később formálta szöveggé azt. Elképzelhető, hogy erre akkor adódott lehetősége, amikor 1189 októberében Marseille-be érkeztek. Bár erről nincs szó, de a földközi-tengeri viszonyokat ismerve feltételezhető, hogy itt töltötték a telet.⁹ Talán ekkor maradt itt a kézirat, és ez magyarázatot nyújt a Chroust által valószínűsíthető dél-francia keletkezésre és provence-i felbukkanásra.

A szerző nevét nem ismerjük, de viszonylag sok mindent kideríthetünk róla művéből. Bizonyosnak látszik, hogy Alsó-Németországból származik: többes szám első személyben beszél a Birodalomról, Silves és a tenger távolságát német mérföldben határozza meg, kü-

³ Lisszabon 1147-es ostromának legfontosabb forrásai: DeL és a „Teuton forrás” vagy „Lisszabon levél”(L1), amely három, egymáshoz hasonló levél német főpapoknak. Ezekon kívül megemlíthetjük még a *Historia Anglorum*, a *Cronica Slavorum*, a *Chronica Gothorum* és az *Indiculum fundationis monasterii beati Vincentii Ulixbone* rövidebb beszámolóit. A város ostroma 1147. július 1-jétől október 23-ig tartott.

⁴ Lisszabon és Silves ostromainak, és a hozzájuk kapcsolódó kereszties expedícióknak összehasonlító elemzése kutatás alatt áll, és bőségesen meghaladja jelen munka terjedelmét. Tanulmányunk csupán néhány ponton, elsősorban az ostrom kapcsán mutat rá a hasonlóságokra, illetve különbségekre.

⁵ A Silves ostromáról szóló egyéb nyugati beszámolók: *Itinerarium peregrinorum et gesta regis ricardi*, cap. 27., Diketói Radulfus, 65–66. o., Peterborough-i Benedek, 89–90. o. és Hovedeni Roger, 18. o. A portugál források közül a *Chronicon Conimbricense* foglalkozik Silves ostromával, illetve megemlíthetünk számos arab forrást is: például El Anónimo de Madrid y Copenhague, Abd al-Wahid al-Marrakushi, Ibn al-Athir vagy Ibn Khaldun műveit.

⁶ Kurth 1911. 164. o.

⁷ Account, 193–208. o.

⁸ David 1939a. 596–598. o. Sajátos módon jelen tanulmány leadása után néhány héttel jelent meg a témában az amerikai Dana Cushing könyve: *A German Third Crusader's Chronicle of His Voyage and the Siege of Almohad Silves, 1189 AD / Muwahid Xelb, 585 AH: De Itinere Navali*. Tucson (AZ), 2013., melynek következtetéseit egyelőre nem áll módunkban feldolgozni, ám a további kutatásba mindenképpen bevonjuk.

⁹ Ohler 1989. 11. o.

lön kiemeli két brémai szerencsétlen halálát, a Tagus¹⁰ torkolatát az Elbáéhoz, Silves méreteit Goslar városához hasonlítja. Ez utóbbi két példából úgy tűnik, mintha tájékoztatni akarná az otthoniakat a történeésekről, ezért számukra is ismerős hasonlatokat említ.¹¹ Az is kiderül, hogy alapvetően szárazföldi tapasztalatokkal rendelkezett, hiszen a tengerészeti kérdésekben bizonytalan, és csodálattal vegyes félelemmel tekint a tengerre.

A szerző minden bizonnyal klerikus, de talán nem pap. Előbbit támasztja alá a pütkösd tengeren való eltöltése miatti aggodalom, a zarándokhelyek felkeresése, a katonai rendek említése, míg utóbbit a kor viszonyai között kevésnek számító egyetlen szövegbeli bibliai idézet.¹² Ettől függetlenül kifejezetten figyelmes utazóval van dolgunk: rengeteg dolgot észrevesz, meglepően pontos a dátumokat, a földrajzi távolságokat és a seregek létszámát illetően, többnyire tartózkodik a látványos túlzásoktól, és külön kiemelendő rendkívüli földrajzi érdeklődése. Érdekesség, hogy nem említ neveket; keresztény oldalról senkit, arab oldalról pedig csak a város parancsnokát nevezi nevében. Saját csapatára „társaságként” (socii) tekint, vagyis még nem használta a keresztes elnevezést.¹³

Keresztesek a tengeren

A keresztesek tengeri útjának vizsgálata két részletre bontható: a legérdekesebb a hajók és emberek problémája, ez tartogatja számunkra a legtöbb újdonságot, így elemzésünket is ezzel kezdjük. Ezt követi majd maga a hajóút, és néhány kiemelt aspektusának bemutatása.

Kik foglaltak helyet a hajók fedélzetén, és vajon milyen tengerjárókkal vágta neki a hosszú útnak?

A hajó utasai minden bizonnyal a legkülönbözőbb társadalmi csoportok tagjai közül kerültek ki, ahogy azt Lisszabon ostromakor is megfigyelhetjük,¹⁴ ám feltételezhető, hogy különösen előkelő személy nem volt köztük, hiszen őt minden bizonnyal külön is megemlítette volna a forrás szerzője.

Nyilvánvalóan utaztak a fedélzetén brémai polgárok is, de nem valószínű, hogy velük meg lehetett volna tölteni tizenegy hajót. Egyet kell értenünk Friedrich Kurth-tal, aki szerint a „brémai” nem városlakót, hanem a brémai egyháztartomány lakóit jelenti, ahogy az 1147-es hadjáratban a „kölni” kifejezést is hasonlóan kell értelmezni.¹⁵ A brémai érsekesség gyakorlatilag a mai Észak-Németország egészét magában foglalta; ez a terület ekkor a Szász Hercegség fennhatósága alatt állt, ráadásul az egyháztartomány nyugati sarka Frízföldre esett. Ennek a területnek a lakói már a kora-középkor óta kiváló hajósok voltak. Ezek alapján feltételezhető, hogy a hajók legénysége fríz volt, míg a harcosok nagy része szász. Ráadásul az 1189-es év Bréma szempontjából azért is jelentős, mert a város ekkor került ki az érsek irányítása alól,¹⁶ így megfontolandó Tyerman érvelése, aki úgy véli,

¹⁰ Spanyolul Tajo, portugálul Tejo. Tagus a folyó latin elnevezése.

¹¹ Narratio, 599. o.

¹² Narratio, 600. o.

¹³ A szentföldi zarándokok a XII. század végétől kezdték magukat keresztesnek nevezni. Lásd: *Veszprémy* 1999. 226. o.

¹⁴ DeL 52–56. o.; Tyerman 2006. 309. o.

¹⁵ Kurth 1911. 167. o.

¹⁶ Meier 2006. 139. o.

maga az érsek indította az expedíciót, ami újabb érvet jelent az egész egyháztartományból való toborzás mellett.¹⁷

A *Narratio* szerzője nem nevezi meg pontosan, hogy milyen hajókkal mentek, ám biztosnak látszik, hogy vitorlakkal ellátott hajókról lehetett szó, hiszen a viking hajók óta, amelyek északon a hajófejlődés kezdeteit jelentik, alapvetően vitorlás hajókat használtak (csak néha vették elő az evezőket kiegészítő hajtóerőként).¹⁸ A XI. századtól a térségben tért nyertek a flandriai, fríz, angol és normandiai hajósok, a XII. századi kereskedelmi fejlődés egyre nagyobb hajókat kívánt. Ebben az időszakban jelent meg északon az új hajótípus, a kogge. Prototípusa egy frízek által már 800 körül használt hajóban lelhető fel, amellyel jól lehetett a sekély, zátonyos vízben is hajózni.¹⁹ Ezt vették át az északi városok kereskedői a XII. század második felében, és módosításokkal létrejött az új, hosszú távú kereskedelemre is alkalmas, nagyobb létszámú legénységet igénylő, de kevésbé jól manőverező kogge, amely fríz elődjével ellentétben már nem tudott a sekély vízben hajózni: súlyánál fogva könnyen beragadt vagy fennakadt a homokpadokon.²⁰ A hajóra az egy árboc – egy vitorla konstrukció volt a jellemző, de a korábbi evezőkormány helyett már a modern kormánylapátot használták. Az új eszköz az 1180 körül készült winchesteri keresztelőd-medence faragásán is látható, mi több, a *Narratio* is említi.²¹ Az első ránk marad kogge a Kollerupnál, a XIII. század elején elszüllyedt, 22 méter hosszú és 6 méter széles, viszonylag keskenynek számító hajó.²²

Azért indokolt áttekinteni a kogge legfontosabb jellemzőit, mert feltételezhető, hogy a Brémából induló keresztesek is ennek egy korai változatával vágtak neki a tengernek. Mint említettük, a forrásban csak az szerepel, hogy vitorlásokkal utaztak, de néhány egyéb információ is kiszűrhető. Rögtön az indulás másnapján, 1189. április 23-án az egyik hajó a homokos, sekély tengeren zátonyra futott, és csak később tudott a többiek után vitorlázni Anglia felé.²³ Ilyen homokzátonyok éppen a Fríz-szigetek környékén vannak, és mint feljebb említésre került, ők úgy építették hajóikat, hogy ez ne akadályozza őket. Akik átvették a technikát, már nem figyeltek erre, hiszen nekik nem volt szükségük rá.

Másrészt, ahogy a korábbiakban kiderült, a legénység tagjai frízek lehettek, akik az új típus elterjesztéséért feleltek: 1210-ben I. János angol király tőlük kölcsönzött öt hajót egy írek elleni expedícióhoz, de már 1200 körül, Ipswich pecsétjén megfigyelhető kogge-ábrázolás.²⁴ Logikus azt állítani, hogy a hozzájuk közelebb lévő, ráadásul egyház-szervezetileg följük rendelt brémai érsekség területén már korábban elterjedt az innováció. Az is valószínű, hogy szükségszerűen nagyobb hajókkal mentek. Erre egyrészt bizonyíték, hogy a szerző szerint jól el voltak látva élelemmel, harcosokkal és fegyverekkel (armis et cibariis sufficienter instructis),²⁵ valamint az út teljes időtartama alatt egyszer sem panaszkodott élelem- vagy vízhiányra, ami az egyik legnagyobb veszély volt a hosszú kényszerpihenők, esetleges szélcsendes időszakok miatt. Ráadásul hajó fedélzetén viszonylag sokan

¹⁷ Tyerman 2006. 414. o.

¹⁸ Ohler 1989. 37. o.

¹⁹ Meier 2006. 32–33. o.

²⁰ Unger 2006. 269. o.

²¹ Hutchinson 1994. 50. o.; *Narratio*, 623–625. o.

²² Hutchinson 1994. 59. o.

²³ *Narratio*, 611. o.

²⁴ Hutchinson 1994. 15–16. o.

²⁵ *Narratio*, 610–611. o.

voltak, ahogy arra rövidesen rátérünk. Végül a legfontosabb bizonyíték – amire viszont fenntartással kell tekinteni –, hogy az *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* konkrétan megnevezi, hogy koggékkal utaztak a Szentföldre (vulgo coggas dicunt).²⁶ A probléma lényege az, hogy ebben a forrásban szerepel a legtöbb pontatlanság Silves ostromával kapcsolatban, és meglehetősen összemossódnak a forrásban a különböző hajós expedíciók Szentföldre érkezései. Amennyiben viszont a szerző hitelesen ír, és jelen dolgot következtetési is helyesek, úgy a harmadik keresztes hadjárat résztvevőit tekinthetjük az elsőknak, akik koggéval érkeztek a Mediterráneumba. Más források csak 1197-re teszik a német koggék megjelenését a Földközi-tengeren, amelyek keresztény rabokat mentettek ki Bejrútból.²⁷

Végezetül érdemes még arra kitérni, hogy mennyien lehettek a brémaiak. A *Narratió*ban az szerepel, hogy mindent egybevetve Silves ostromának kezdetén 3500-an voltak, hiszen ekkor még a portugál szárazföldi erők nem értek oda, ráadásul ezt krónikájában Dicotói Radulfus is megerősíti.²⁸ Az angol krónikások szerint legfeljebb nyolcvan ember lehetett a keresztes hajókon,²⁹ és többé-kevésbé ehhez tartja magát Kurth is, aki úgy véli, a Lisszabonból kihajózó 3500 ember csak a kereszteseket jelenti. Így következik az eredmény, hogy a 36-37 északról jött hajó mindegyikén 80-85 fő volt; azaz a brémaiak 800-850-en lehettek (ekkor már csak tíz hajójuk volt, mint később látni fogjuk).³⁰ Ez azt feltételeznél, hogy lovakat alig vittek, ami hihető, mivel a zarándokok alacsonyabb társadalmi helyzetűek voltak. Azonban jelen dolgot részben később tárgyalt következtetései szerint ez a létszám magában foglalja a portugál hajósokat is, így a szám lecsökken. A forrást így értelmezve összesen több mint 75 hajó közt oszthatott meg a 3500 katona, azaz 46 fő foglalhatott helyet hajónként.³¹ Mivel a hajók teljesen pontos számát és méretét nem lehet meghatározni a forrásokból, így talán nem tévedünk nagyot, ha mintegy 400-450 brémaival számolunk.

A hajóút részletes bemutatására terjedelmi okokból nincs lehetőség, ám a már említett itineráriumot és térképet vizsgálva erre nincs is igazán szükségünk. Jelen munka az utazás hat fontos aspektusát emeli ki.

Elsőként a földrajzi leírásokkal foglalkozunk. Az április 22-i Brémából, pontosabban kikötőjéből, Blexenből való indulás után, és a másnapi szerencsésen végződött zátonyra futást követően április 24-én a keresztesek megérkeztek Angliába. A szigetország az egyetlen olyan terület, amelyről nincs földrajzi leírás a szövegünkben. Ennek az lehet az oka, hogy idáig sokan eljuthattak német földről, ez a két-három napos hajóút nem volt különösebben megterhelő. Ezzel szemben később minden tájról, minden fontosabb településről megtudunk néhány információt a *Narratio* szerzőjétől, aki mindehhez az ekkor jellemző part menti hajózás előnyeit kihasználva, illetve a tengerészekkel és helyiekkel beszélgetve juthatott. Az első leírást Bretagne-ról kapjuk, melyről megtudhatjuk, hogy kilenc püspöksége van, melyek közül háromban bretonul beszélnek,³² a terület a Francia Királyság része, és határos Anjou-val illetve Poitou-val. A leírásba kisszámú földrajzi tévedés is esik:

²⁶ *Itinerarium peregrinorum et gesta Regis Ricardi*, Cap. 27., 64. o.

²⁷ *Hutchinson* 1994. 72. o.

²⁸ *Narratio*, 629. o.; Dicotói Radulfus, 66. o.

²⁹ *Unger* 2006. 262. o.

³⁰ *Kurth* 1911. 176. o.

³¹ Lásd a *Silves ostroma* c. fejezetet!

³² Nantes, Rennes, Dol, Saint-Malo, Saint-Brieuc, Vannes, és a három breton nyelvű: Léon (Saint-Pol), Tréguier, Cornouaille (Quimper).

a szöveg szerint a Belle Ile északabbra van a Saint-Mathieu-foknál, holott a valóságban ez fordítva van.³³ Érdekes az Ibériai-félsziget királyságairól szóló beszámoló is: rövid értekezést kapunk az Ibériai-félszigetről, a szerző tisztában van az öt keresztény királyság helyzetével,³⁴ határaikkal, ismeri fővárosaikat (ez részben később derül csak ki), illetve azt is, hogy délen komoly harcok folynak a saracénokkal.³⁵ Ezek után nem csoda, hogy Silves elfoglalása után, már mór területen járva is pontosak szerzőnk információi: több mint húsz települést felsorol a Gibraltári-szoros mindkét partjáról. Megemlíti Marrakesh-t, majd azt, hogy a táj hegyvidéki, és – itt jelentőset ugrik a leírásban – ez eltart egészen Mekkáig (durat usque Mecam).³⁶

Második témánk az út időtartama. Az itineráriumot vizsgálva láthatjuk, mennyi késlekedés, vihar, szélsécsend akadályozta a kereszttesek útját, és május 19-én indulva csak július 2-án érték el Oportót. A legnagyobb kárt mindközül az első vihar okozta: a Temze torkolatán áthaladva két hajót végleg elveszítettek, egy harmadik pedig javításra szorult, és egy új hajót is kellett vásárolniuk.³⁷ Ezután már csak tíz brémai hajóval számolhatunk. A sok vihar már-már szerencsétlenségnek is tekinthető, hiszen a szakirodalom szerint a Földközi-tengeren és az Atlanti-óceánon nyáron kifejezetten kedvező volt a széljárás, gyorsan lehetett hajózni.³⁸ Ezt bizonyítja, hogy 1147-ben a második kereszties hadjárat keretében erre haladóknak három héttel rövidebb időbe került az út: május 23-án indultak Dartmouth-ból (Kölnből még április 27-én) és június 16-án értek Oportóba.³⁹

Harmadikként ki kell emelnünk a révkalauzok korai megjelenését. Június 9-én keresztiesek befutottak La Rochelle kikötőjébe, ahová révkalauzok (duces vie) navigálták be őket.⁴⁰ Meglepő, hogy ez a fogalom előkerül már ilyen korán, ráadásul a forrás később megismétli egy galíciai hajó kapcsán (dux cuiusdam navis nostre).⁴¹ Maga a tény azért említésre méltó, mert Angliából különösképpen csak a XIV. század közepéről vannak róluk források, úgy tűnik, korábban nem volt jellemző jelenlétük.⁴² Ezzel szemben másfél évszázaddal korábban francia és hispán földön is találkoztak velük a brémaiak, ami mögött minden bizonnyal földrajzi okokat kell sejtenuünk.

Negyedik témánk, hogy elődeikhez hasonlóan (ti. az 1147-ben Lisszabont megostromlókhoz) keresztiesek is felkeresték az oviedói Camara Santa ereklyekincset (június 19–22.),⁴³ majd Santiago de Compostelát is (június 24.). Ebben is követik a lisszaboni keresztieseket, akik 1147. június 7–8-án jártak Szent Jakab városában.⁴⁴ Ha valaki elzarándokolt valahová a középkorban, akkor az út során igyekezett minél több kultikus helyet meglátogatni, ráadásul ez a nyári időszak kiváló alkalom vándorolni a hosszú nappalok, az enyhe éjszakák és az élelem könnyű beszerzésének lehetőségei miatt. A városlátogatás után nyolc napot kellett várniuk a megfelelő szélre, ám július 1-jén indulva már másnap

³³ Narratio, 612–613. o.

³⁴ Kasztília, León, Portugália, Aragónia-Katalónia, Navarra.

³⁵ Narratio, 614. o.

³⁶ Narratio, 635–638. o.

³⁷ Narratio, 611. o.

³⁸ Ohler 1989. 8. o.

³⁹ DeL 58–66. o.; LI 63. o.

⁴⁰ Narratio, 613. o.

⁴¹ Narratio, 624. o.

⁴² Hutchinson 1994. 165. o.

⁴³ Kurth 1911. 180. o.

⁴⁴ DeL 64. o.; LI 63. o.; Cronica Slavorum I. 61.

elhajóztak Oporto mellett, majd 3-án vagy 4-én befutottak Lisszabon kikötőjébe, ahol I. Sancho éppen sereget szervezett Silves ellen, melybe őket is bevonta.⁴⁵ Ötödik témánk ennek okainak boncolgatása.

Az Ibériai-félsziget királyai a XIII. századig nem fejlesztették flottáikat,⁴⁶ emiatt korábban a tengeri akciók meglehetősen esetlegesek voltak a térségben. A legfontosabbak a következők: 1112-ben Diego Gelmirez compostelai püspök angol hajókat szerzett Urraca támogatására,⁴⁷ 1113–15-ben a mallorcai kereszties hadjáratban 200–300 pisai hajó vett részt, Almeira 1147-es ostromában 63 genovai és 163 egyéb hajó, Lisszabon alatt 164–200 kereszties hajó, Silves ostromakor legalább 75, Alcácer do Salnál pedig 180 hajó (1195).⁴⁸ Utóbbi három expedíció a portugál királyok nevéhez fűződik, akik kihasználták, hogy a Szentföldre, illetve a Mediterráneumba tartó északiaknak itt okvetlenül meg kellett állniuk, hogy készleteiket feltöltsék,⁴⁹ hiszen arra legközelebb Katalóniában nyílt volna lehetőségük a mórok miatt. Ennek a folyamatnak voltak tehát részesei a brémai keresztiesek is.

Miután tanulmányunk tematikusan elemzi a történeteket, ezért most azt vizsgáljuk meg, hogy mi történt a Silvesből való szeptember 20-i kihajózás után. Először ki kell térnünk a fosztogatásokra: szeptember 25–27. között előbb Cádizt rabolták ki, majd ugyanezt tervezték szeptember 29-én Tarifával kapcsolatban is, melyre azonban már nem került sor.⁵⁰ Nincs új ebben sem: 1148 februárjában a Lisszabont elfoglaló, majd ott áttelelő flamand és német csapatok Farót fosztották ki.⁵¹

Vélhetően másnap, szeptember 30-án elhaladtak Algeciras és Gibraltár előtt, és ezzel behajóztak a Földközi-tengerre. Meglepőnek tűnik, hogy mindez ilyen könnyedén ment. Először is meg kell jegyezni, hogy a Gibraltári-szorosban van egy Nyugatról Keletre tartó 2-3 csomós áramlat (az ellenáramlat 100 méter mélyen jön vissza), amelynek köszönhetően ebbe az irányba meglehetősen gyorsan lehet haladni.⁵² Ezen túlmenően felmerül a kérdés, hogy miért asszisztáltak ehhez a muszlimok, hol volt az ő flottájuk? A Cordobai kalifátus bukásával a nyugati muszlim flotta olyannyira meggyöngült, hogy sem az első, sem a második kereszties hadjárat idejében nem tudta megakadályozni a keresztiesek keletre hajózását.⁵³ Az 1147. évi almohád hatalomátvétel hozott némi változást; az 1160-as évektől új, erős flottát építettek ki, mely szilárdan tarthatta a szoros két oldalát. Az 1179–1181. közötti időszakról már vannak források az almohád flotta és a portugál hajók kisebb összeütközéseiről.⁵⁴ Ám ez a flotta hiába volt erős, az 1190-es évekig komoly tengeri erőt nem tudott kifejteni a belharcok miatt, ráadásul az ismert kereszties expedíciók mind nagy létszámúak voltak. Egyébiránt még 1202-ben is át tudott jutni 50 flamand hajó a negyedik kereszties hadjárat keretében.⁵⁵

⁴⁵ Narratio, 615–617. o.

⁴⁶ Rose 2002. 43. o.

⁴⁷ DeL 18–19. o.

⁴⁸ O'Callaghan 2003. 149. o.

⁴⁹ Unger 2006. 263. o.

⁵⁰ Narratio, 638–640. o. Megjegyzendő, hogy szeptember 29-e (Szent Mihály napja) az utolsó konkrét dátum a szövegben, innentől kezdve a szerző csak azt adja meg, hány napot és éjszakát hajóztak két helyiség között. Sajnos ez nem mindig egyértelmű, ezért szerepelnek ezek a dátumok kérdőjellel az itineráriumban.

⁵¹ Tyerman 2006. 316. o.

⁵² Mollat 1996. 27. o.

⁵³ A témáról lásd bővebben: David 1936. 12–26. o.

⁵⁴ Narratio, 594. o.

⁵⁵ Lewis 1978. 150–151. o.

Silves ostroma

Brémai kereszteseink a július 3-i (vagy 4-i) érkezést követően július 14-ig Lisszabonban tartózkodtak. Az itt történekről a *Narratio* csak annyiban tesz említést, hogy I. Sancho bevonta őket is a Silves elleni hadjáratba.⁵⁶ Feltehető, hogy az itt eltöltött tíz nap a pihenésen, tervezetesen és a készletek feltöltésén túl sok-sok alkudozással is telt. Dicotói Radulfus szerint már ekkor szerződést kötöttek a portugál királlyal három püspöke jelenlétében, hogy a város elfoglalása után az a király tulajdonába kerül, ám minden mozdítható érték a kereszteseké lesz.⁵⁷ Ezt a mozzanatot a *Narratio* nem említi, a szerző szerint – ahogy lentebb olvasható – erről csak a város feladása után kezdtek alkudozni. Nyilvánvalóan a brémai fizikailag közelebb volt az eseményekhez, mint Dicotói Radulfus, mindazonáltal nehezen képzelhető el, hogy Lisszabonban nem esett volna szó arról, hogy mi az ára a segítségnek. Ezen a ponton nagyon komoly hasonlóság fedezhető fel Lisszabon ostromával, hiszen a lényegi kérdéseket tekintve ott is ugyanazokat a feltételeket szabták meg, amiket Dicotói Radulfus említ.⁵⁸ Természetesen könnyedén elképzelhető, hogy egyszerűen felelevenítették a negyvenkét évvel korábbiakat, amire már csak azért is lehetett lehetőségük, mert Raol, a *De expugnatione Lyxbonensi* szerzője,⁵⁹ a megegyezés szövegét oklevél formában csatolta művéhez; minden bizonnyal valóban le is írták az akkori feltételrendszert.

Ezt követően a keresztések újfent hajóra szálltak, és elindultak Silves felé, míg a portugál sereg szárazföldön követte őket. A kihajózás kapcsán ki kell térni arra, hogy hány hajó vett részt az akcióban, és ezek honnan érkeztek. Mindezt nem az előző nagy fejezet tárgyalja, mivel a seregek vizsgálatához ez a legfontosabb információ. A forrásból kiderül, hogy harminchat nagy hajó, egy galíciai gálya, és sok lisszaboni hajó vett részt a hadjáratban,⁶⁰ illetve később csatlakozott hozzájuk egy breton hajó is.⁶¹ A harminchat kereszties hajóból nyilvánvalóan tíz volt brémai (ne feledjük, amikor a Temze torkolatában két hajót elveszítettek, csak egyet vásároltak helyettük), tizenkettő flandriai, ahogy azt Kurth egy pápai levélre hivatkozva megállapította,⁶² a maradék tizennégy pedig vélhetően angol volt. Tudjuk továbbá, hogy Dicotói Radulfus 37 portugál gályát és több kisebb hajót, ún. sagitariust említ.⁶³ Egy ilyen közepes méretű flotta – a breton hajóval együtt tehát több mint hetvenöt hajó – megszervezése mind 1147-ben, mind 1189-ben nagyon komoly kommunikációt igényelhetett.⁶⁴

Ezen a ponton érdemes kitérni arra, hogy milyen jellegű csapatok vettek részt a város ostromában. A portugál sereg – amelyről a *Narratio* szerzője kifejezetten rossz véleményekkel van – a XIV. századig egy alapvetően régimódi struktúrájú szervezet volt, a katonák mozarab-andalúziai jellegű ruhákban jártak és sokáig használták a hosszúíjat.⁶⁵

⁵⁶ *Narratio*, 615–617. o.

⁵⁷ Dicotói Radulfus, 65–66. o.

⁵⁸ DeL 110–114. o.

⁵⁹ *Livermore* 1990. 1–16. o.

⁶⁰ *Narratio*, 617. o.

⁶¹ *Narratio*, 618. o.

⁶² *Kurth* 1911. 168. o.

⁶³ Dicotói Radulfus, 65. o.

⁶⁴ *Phillips* 2007. 142.

⁶⁵ *Men-at-Arms* 2008. 12. o.

Hasonlóképpen elégedetlen a portugálok harci szellemével a „Lisszabon levél” is.⁶⁶ A keresztesekről csak nagyon keveset tudunk azon kívül, hogy közel 3500-an voltak,⁶⁷ és ezt a *Narratio*n kívül Dicotói Radulfus is megerősíti.⁶⁸ Vélhetően mindegyik náció szülőttei nagyrészt alacsonyabb rangúak voltak, habár O’Callaghan Silves ostroma kapcsán kiemel néhány nevet: Lajos, Turingia tartományi grófja, Henrik, Bar grófja, Airald, Braine grófja és Sandwichi Saindo.⁶⁹ Ezek közül a *Narratio* senkit nem említ, ahogy arról már volt szó, pedig Lajos gróf valószínűleg velük kellett, hogy jöjjön, ha igazak O’Callaghan állításai. Ezt árnyalja Alexander Cartellieri tanulmánya, aki szerint Lajos valóban tengeren jutott el a Szentföldre, de mindössze annyi biztos, hogy Brindisiből hajózott ki, és 1189 szeptemberében már Akkóban volt,⁷⁰ így nem vehetett részt Silves ostromában. Lovakról szintén nincs szó, feltehetően gyalogos katonák voltak íjakkal, lándzsákkal és egyszerűbb páncélzattal felszerelve. Jellemzően az angolok fehér, a flamandok zöld keresztet viseltek ruhájukra varrva.⁷¹ Lisszabon alatt 1147-ben ugyanezen három nép képviseltette magát a keresztesek soraiban, ám akkor lényegesen többen, mintegy tízezeren lehettek.⁷²

A király seregében harcoltak a különböző lovagrendek csapatai is. A forrás szerint templomosok, ispotályosok és a Calatrava-rend (milites de ordine Cisterciensi..., quorum caput est Callatravia)⁷³ volt jelen. A templomosok és az ispotályosok meglehetősen korán, már a XII. század elején megjelentek az Ibériai-félszigeten,⁷⁴ míg a Calatrava-rend 1158-ban jött létre ciszterci védnökség alatt.⁷⁵

Silves védőiről szinte semmilyen információt nem kapunk, hiszen jellemzően a keresztes források alig foglalkoznak a muszlimokkal.⁷⁶ Dicotói Radulfus a nyilvánvalóan túlzó 60 000 főről beszél.⁷⁷ A *Narratio*ból csak annyit tudunk meg, hogy az ostromnak 15 800 túlélője volt,⁷⁸ ám ebből nem deríthető ki, hány fegyverforgatásra alkalmas ember volt a várban a szerző szerint. A portugál történész, de Oliveira Marques szerint a XII. századi ibériai városok lakossága 5000 fő körül mozgott, ami hozzáátéve a környék idemenekült lakosságát, sem jelenthet egy-kétezernél több fegyverforgatót.⁷⁹ A parancsnokot a *Narratio* Albainusnak, Dicotói Radulfus Alcadnak hívja (a pozíció, arabul alcaide nevével azonosítja az embert), David szerint Aisa ben Abu Hafis ben Ali állt ekkor a város élén.⁸⁰

Az ostrom ismertetése előtt elengedhetetlen megismerkedni a város fekvésével és erődítéseivel. Ezekkel kapcsolatban bőven kapunk információt a *Narratio*ból, illetve rendelkezésünkre áll az arab földrajztudós, Idrisi munkája is.⁸¹ Silves városa egy 60 méter magas domb tetején található az Arade folyó felett, körülbelül 10-12 km-re a tengertől,

⁶⁶ Ll 65. o.

⁶⁷ Véleményünk szerint a portugál flotta legénységével együtt.

⁶⁸ *Narratio*, 630. o.; Dicotói Radulfus, 66. o.

⁶⁹ O’Callaghan 2003. 59. o.

⁷⁰ Cartellieri 1940. 42–64. o.

⁷¹ Runciman 2002. 647. o.

⁷² Bennett 2001. 74. o.

⁷³ *Narratio*, 630. o.

⁷⁴ Forey 1994. 199–204. o.; The Atlas of the Crusades 1991. 54. o.

⁷⁵ Hunyadi – Pószán 2011. 107–108. o.

⁷⁶ Powers 1999. 25. o. o.

⁷⁷ Dicotói Radulfus, 66. o.

⁷⁸ *Narratio*, 629. o.

⁷⁹ De Oliveira Marques 2001. 40. o.

⁸⁰ *Narratio*, 628. o.; Dicotói Radulfus, 66. o.; David 1939b. 657. o.

⁸¹ David 1939b. 645. o.

így dagálykor könnyedén fel lehet hajózni.⁸² A *Narratio* a várost Goslarhoz hasonlítja (magnitudine non multum dissidet a Goslaria).⁸³ Silvest fal vette körül,⁸⁴ sőt, még árok is védte a települést. A falat négyyszög alaprajzú tornyok tagolták, olyan sűrűn, hogy egyikről a harmadikig könnyedén el lehetett hajítani egy követ.⁸⁵ A még ma is álló felsővárnak megvan tizenhét tornya, melyek az almohád tradíciók⁸⁶ szerint kicsit előrébb állnak (2–3 méterrel), és egy íves átjáró köti össze őket a falakkal. Átlagosan 16 m² alapterületűek, de a legnagyobb eléri a 40 m²-t is.⁸⁷

Az erődnek négy része volt. A völgyben fekvő külvárost arrabaldének⁸⁸ nevezték, melyet egy nagy, magányos torony, az albarrana védett. Ezek napjainkra majdnem teljesen megsemmisültek. A domb tetején állt az al-medina,⁸⁹ azaz a felsőváros, benne az alcázárral,⁹⁰ azaz a fellegvárral. Ennek kapuja olyan erős volt, és az átjáró annyira kacskaringós, hogy érdemesebb volt a falon át megpróbálni bejutni a városba.⁹¹ Fentről egy dupla fallal védett vízvezeték futott le a folyóhoz, a felsőváros vízellátását biztosítandó, melyet a négy toronnyal megerősített couraca is támogatott. Ezen elnevezésekre a szerző úgy hivatkozik, hogy mind a keresztények, mind a szaracének használják őket.⁹² Mindaz nagyfokú tájékozottságra és tisztánlátásra vall, hogy a német szerző a helyi elnevezéseket használja, és azokkal rendre pontosan bánik.

A tényleges harci cselekmények július 21-én kezdődtek meg.⁹³ Terjedelmi okokból nincs lehetőség az ostrom eseményeinek részletes bemutatására, inkább azon módszerekre koncentrálunk, amellyel a fentebb említett erődítményrészeket bevették a keresztények. Kiemelendő, hogy a többi nyugati forrás csak tényként említi Silves bevételét, a *Narratió*n kívül egyedül Diketói Radulfus ír néhány sort magáról az ostromról is. Megerősíti a július 17-i érkezést, de az alsóváros és víznyerő hely elfoglalását már egy időpontra teszi, és a vár feladása, véleménye szerint, szeptember 6-án volt.⁹⁴

A város elleni első akció magától értetődően az arrabalde, azaz az alsóváros két oldalról való megtámadása volt, melyet itt – szemben Lisszabonnal⁹⁵ –nem előzött meg tárgyalás a két fél között. Már az első napon sikerélményben volt része a keresztényeknek, hiszen létrás roham segítségével elfoglalták az egész alsóvárost, és bár a forrás nem említi, az albarrana torony is ekkor eshetett el. Rövidesen azt is megtudjuk, hogy a város parancsnoka kivégeztette a visszavonulás kezdeményezőit, és tetemeiket kidobálták a falon kívülre, amit a *Narratio* szerzője nem ért,⁹⁶ hiszen ők általában eltemették halottaikat a csata után.

⁸² *Narratio*, 618. o.

⁸³ *Narratio*, 619. o.

⁸⁴ David szerint ez a táipa nevű vályogszerű téglából épült, ami Afrikában és az Ibériai-félszigeten volt jellemző. Lásd: *David* 1939b. 644. o.

⁸⁵ *Narratio*, 621. o.

⁸⁶ *Men-at-Arms* 2008. 39. o.

⁸⁷ *David* 1939b. 644–645. o.

⁸⁸ Az arab al-rabad = külváros szóból.

⁸⁹ Az arab al-medinah = város szóból, melynek a félszigeten a város legfőbb erődítményére utaló jelentése is volt.

⁹⁰ Az arab al-kasr = erőd szóból.

⁹¹ *Narratio*, 620. o.

⁹² *Narratio*, 621. o.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Diketói Radulfus, 66. o.

⁹⁵ DeL 114–124. o.

⁹⁶ *Narratio*, 622. o.

Ez egy érdekes példa az arabok higiéniai ismereteinek előrehaladottságára az északiakkal szemben.

Július 22-én ugyanilyen módszerekkel megindultak a felsőváros bevételeire is, ám hiába a hosszas próbálkozás; a mély árok (gyakori volt városoknál, hogy külön árka volt a városnak, és a magasabban lévő felsővárosnak vagy fellegvárnak is),⁹⁷ a meredek domboldal és a védők keménysége miatt kénytelenek voltak visszavonulni. Az ilyen jellegű kemény rohamok általánosak voltak az ostromok elején, hiszen abban bíztak, hogy gyorsan megadásra bírják az ellenséget, és ezzel elkerülhetik a hosszú blokádot.⁹⁸ Ugyanez figyelhető meg Lisszabon esetében, ahol a külvárosok rögtön az ostrom első napján, július 1-jén elesetek.⁹⁹

A következő hét ácsolással telt: a tengerészek szakértelmét kihasználva ostromgépeket, ostromtornyokat, új létrákat és egyéb szerkezeteket építettek a város bevételehez. Nehézséget okoz, hogy a középkori források rendszerint nem nevezik nevén, mire gondolnak pontosan, inkább csak a gépek (*machinas*) szót használják.¹⁰⁰ Üdítő kivételt jelentenek a Lisszabonról szóló források: a „Lisszabon levél” megemlíti a hajtógép egyik típusát, a mangonelt,¹⁰¹ a *De expugnatione Lyxbonensi* pedig felsorolja a vetőgépet, a faltörő kost, a mozgatható tornyot, külön kiemelve az anglo-normannok 95 láb magas monstrumát.¹⁰²

Augusztus elején új cél fogalmazódott meg az ostromlóknak: el kell foglalni a couracát, hogy a silvesieket elvágják az éltető víztől. Augusztus 6-án a német keresztesek faltörő kossal támadtak a négytornyú erőd ellen azzal a céllal, hogy két torony közti falszakaszon rést üssenek. A *Narratio* szemléletesen leírja a faltörő kost: erős, nagy gerendákat használtak, befedték hajókormányokkal, majd erre földet, filcet és agyagot tettek. Az akció sikertelen volt, de a lelkesedés nem lankadt; a következő pár napon sikerült az egyik tornyot lerombolni, és augusztus 9-én már aknát ástak a couraca ellen. Másnap rohammal bevették az erődöt és eltömítették a kutat.¹⁰³

Ezt követően újra az al-medina ellen fordultak; augusztus 11-én két helyen is megkezdtek a falak aláásását. A védők kitöréssel próbálták elejét venni ennek, és felgyújtották azokat a házakat, melyek alól az alagutak indultak, sőt, a további próbálkozásokat megakadályozandó, lebontottak egy kisebb falszakaszt a tiszta kilátás érdekében.¹⁰⁴ Rövid úton kiderült, hogy a felsőváros nemcsak létrás rohammal nem vehető be, de a couracánál használt módszerrel sem, ahogy ez utóbbi sem volt bevehető az arrabalde esetében látottakkal.

Azonban volt egy, az aknáknál sokkal veszélyesebb fenyegetés a védőkre nézve: a vízhiány. Augusztus folyamán egyre többen dezertáltak a védők közül emiatt. Ezen felbuzdulva a keresztények augusztus 18-án ismét teljes rohamot indítottak az al-medina ellen, ám ez is kudarcba fulladt. Ekkor kérték először a portugálok királyukat arra, hogy vonuljanak vissza, ám I. Sancho a keresztesek kérésére beleegyezett a maradásba. Újrakezdődött az ásás, ám ezúttal messzebből indulva, így az augusztus 22-i szaracén kitörés csúfos kudarcba fulladt: nem találták meg az alagút bejáratát, ráadásul néhány keresztes a kapuig

⁹⁷ Kaufmann – Kaufmann 2004. 47. o.

⁹⁸ Bradbury 1994. 81. o.

⁹⁹ DeL 124–128. o.; L1 63. o.

¹⁰⁰ Bradbury 1994. 251. o.

¹⁰¹ L1 64. o.

¹⁰² DeL 134. o.

¹⁰³ Narratio, 623–625. o.

¹⁰⁴ Narratio, 625. o.

kergette őket vissza. Itt jegyzi meg a szerző, hogy talán ha többen lettek volna, akár el is tudták volna foglalni a felsővár bejáratát.¹⁰⁵

Augusztus 23-án az élelmiszerhiány miatt a portugálok ismét a visszavonulás mellett érveltek, ám a keresztések még négy napot kiharcoltak. Újabb alagút indult; egy puha talajon, falhoz közel álló gabonarakorból. Ezúttal a szaracénok ellenaknával védekeztek; véres harc tört ki a föld alatt, próbálták a keresztéseket „görögtűzzel” kiűzni (igneo copioso fluvio).¹⁰⁶ Silves védői ekkor már nem jártak sikerrel, amiben a vízhiány miatti gyengeségük is nyilvánvalóan közrejátszott. A keresztény alagút augusztus végén lassan, de biztosan haladt a felsővár felé, és igaz, hogy a földalatti harcok mindennaposá váltak, a védők helyzete egyre reménytelenebb lett.¹⁰⁷

Munkánk egyik legérdekesebb problémája a portugál–keresztes konfrontáció. Szeptember 1-jén I. Sancho bekiabáltatta a várból, hogy kész tárgyalni a megadás feltételeiről, amire természetesen a szomszagos városiakban is megvolt a hajlandóság. A király először meg akarta ígérni, hogy mindenki szabadon elvonulhat a javaival együtt, de ebbe a keresztések nem akartak beleegyezni. Ezért először tízezer, majd húszezer maravedist¹⁰⁸ ígért nekik, amit már az északiak hajlandóak lettek volna elfogadni, ám mivel csak nagyon sokára jutottak hozzá a pénzhez, ezt a megoldást is elvetették. Végül az a döntés született, hogy a szaracénok egy ruhában szabadon elvonulhatnak, a keresztések megkapnak minden mozgathatót, a király pedig a várost. Ebbe a védők is belenyugodtak, és szeptember 3-án a parancsnok vezetésével (csak ő lovagolt) elkezdtek kivonulni a városból. Sajnos a keresztések nem bírták türtóztatni magukat, és szégyenteljesen kifosztották őket (sed populus noster satis turpiter quosdam expoliavit contra pactum et verberavit).¹⁰⁹ Ez az epizód az amúgy is állandó rivalizálástól terhes viszonyt a király és a keresztések között alaposan elmélyítette. A győzelem utáni egyezkedés Lisszabon esetében még ennél is problémásabb volt, hajszálon múltott, hogy a flamand-német csapatok és az anglo-normannok ne essenek egymásnak. Ott végül úgy oldották meg a helyzetet, hogy amíg Portugáliában vannak, mind felesküdnék a királynak, majd meghatározott létszámban léphetnek a város területére. Ettől függetlenül a kegyetlenkedéseket egyik helyen sem sikerült elkerülni.¹¹⁰

Még ugyanezen nap éjszakáján sok keresztés betört a városba és kegyetlenkedett, pénzt követelt. Másnap, szeptember 4-én már józanabban terelték ki a muszlimokat; ekkor látták, mennyire legyengültek, sokan félholtan fetrengtek, ocsmány bűz terjengett mindenfelé.¹¹¹ Dicotói Radulfus említi, hogy a Silvest így elhagyók nagy része később Sevillebe ment,¹¹² ami ekkor Andalúzia legfontosabb városa volt, így tehát érthető, hogy Silves elestének híre gyorsan elterjedt, és a Marseille-be tartó keresztések szeptember végén, október elején lépten-nyomon találkoztak saját tetteik hírével. Az ezt követő napokban csak a keresztések tartották a várost, minden mozdítható az övék volt. Természetesen hamar elindult az üzletelés, elsősorban a flamandok és portugálok között, a városban felhalmozott gabona miatt (élelmük tehát volt a móroknak, vizük nem), ami újabb konfliktusforrást eredményezett.

¹⁰⁵ Narratio, 625–626. o.

¹⁰⁶ Narratio, 627. o.

¹⁰⁷ Narratio, 627–628. o.

¹⁰⁸ Kasztíliaiban, Leónban és Portugáliában 1172-től használt pénz; érmét és mértékegységet is jelöl. Lásd: O'Callaghan 2003. 152. o.

¹⁰⁹ Narratio, 628–629. o.

¹¹⁰ DeL 164–176. o.

Ekkor elkerülendő, hogy egymásnak essenek, a keresztes vezetők bölcsen átadták a várost I. Sanchónak, aki persze ezután már semmit nem juttatott nekik.¹¹³ Összességében Silves feladása lényegesen emberibb volt, mint 1147-ben Lisszabon esete, ahol óriási mézszárlást rendeztek a keresztesek; még a város mozarab püspöke is áldozatul esett a kegyetlenkedéseknek.¹¹⁴

A megadás körülményeinek ismertetése közben a *Narratio* szerzője mérleget von az ostrommal kapcsolatban: itt beszél a seregekről, a lakosságról, bírálja a portugálokat, majd – ezt nyilvánvalóan nem szabad készpénznek vennünk – megállapítja, hogy Silves erősebb még Lisszabonnál is, ráadásul tízszer gazdagabb. Számításai pontosak: az ostrom valóban hat hétig és három napig tartott (július 21. – szeptember 3.).¹¹⁵ Fontos megjegyezni, hogy míg Lisszabon esetében az ostrom elhúzódása bénítóan hatott a második keresztes hadjárat főerőire,¹¹⁶ addig itt erről nem volt szó, hiszen az angol és francia csapatok még el sem indultak.¹¹⁷

Fontos szokás volt a visszafoglalt területeken az egyházmegyéket újjá- vagy megalakítani. Ezt megfigyelhetjük Toledo, Tarragona és Lisszabon esetében is;¹¹⁸ utóbbinál egy keresztes pap, az angol Hastings-i Gilbert lett a püspök.¹¹⁹ Hasonlóan jártak el Silves kapcsán is, ahol egy flamandot nevezett ki a király helytartója – valószínűleg az alférezként, azaz főparancsnokként működő Alvaro Martins – az egyházmegye élére,¹²⁰ akinek nevét ugyan a *Narratio* nem említi, ám okleveles forrásokból kiderül, hogy Miklósnak hívták.¹²¹ Kihhasználva a szeptember 8-i Mária ünnepet, Miklós és a portugál püspökök felszentelték az átalakított mecsetet a város katedrálisának,¹²² majd a király elhagyta a várost. Az ilyen jellegű egyházi események nagyon fontosak voltak a reconquista során,¹²³ természetesen ugyanez történt Lisszabon elfoglalásakor is, ahol Raol még az új egyházmegye határait is tudunkra adja.¹²⁴

A vallási mozzanatokat a *Narratio* már nem említi, ugyanis a brémaiak előző nap, szeptember 7-én elhagyták a várost és lehajóztak a folyón, majd 13 napot késlekedtek a zsákmány elosztása körüli viták és két hajó megjavítása miatt. Ebben a néhány napban Silves környékén még számos kisebb erődöt elfoglaltak a keresztények; élen jártak ebben a püspökükkel maradó flamandok, akik sok helyen a lakosságot is lemészárolták. Így Silves és Lisszabon között nem maradt számottevő erősség, ahogy azt szerzőnk jó stratégiai érzéssel észrevette.¹²⁵ Ezt követően rátér a Marseille-be való utazásra, amiről már dolgozatunk második fejezetében szóltunk.

¹¹¹ *Narratio*, 629. o.

¹¹² Dicetói Radulfus, 66. o.

¹¹³ *Narratio*, 631–632. o.

¹¹⁴ DeL 176. o.

¹¹⁵ *Narratio*, 629. o.

¹¹⁶ *France* 2006. 61. o.

¹¹⁷ *Runciman* 2002. 645–649. o.

¹¹⁸ *Lomax* 1978. 98. o.

¹¹⁹ DeL 178–180. o.

¹²⁰ *Narratio*, 633. o.

¹²¹ *Mattoso* 1997. 94. o.

¹²² Dicetói Radulfus, 66. o.; Peterborough-i Benedek, 90. o.; Hovedeni Roger, 18. o.

¹²³ *O'Callaghan* 2003. 185–205. o.

¹²⁴ DeL 180. o.

¹²⁵ *Narratio*, 633–635. o.

Munkánk végén szeretnénk felhívni a figyelmet a további kutatások lehetőségeire. Az események hasonlósága miatt adódik Silves és Lisszabon ostromának összehasonlító elemzése, melyre tudomásunk szerint még nem került sor. Ennek keretében lehetne vizsgálni a keresztetek egymással és portugálokkal való együttműködését, konfliktusait, a hajózásban, zarándoklatban és ostromharcászatban tapasztalt változásokat, továbbá az elbeszélő források szerzőinek hozzáállását az expedíciókhoz. Mindez a tanulmány megjelenésekor kutatás alatt áll.

BIBLIOGRÁFIA

- Account An Account of the Seaborne Journey of the Pilgrims Heading to Jerusalem Who Captured Silves in 1189. In *The Crusade of Frederick Barbarossa. The History of the Expedition of the Emperor Frederick and Related Texts*. Transl. by *Loud, Graham A.* Farnham, 2010. 193–208. o.
- Bennett* 2001. *Bennett, Matthew*: Military Aspects of the Conquest of Lisbon, 1147. In *The Second Crusade. Scope and Consequences*. Ed. by *Phillips, Jonathan – Hoch, Martin*. Manchester and New York, 2001. 71–89. o.
- Bradbury* 1994. *Bradbury, Jim*: *The Medieval Siege*. Woodbridge, 1994.
- Cartellieri* 1940. *Cartellieri, Alexander*: Landgraf Ludwig III. von Thüringen und der dritte Kreuzzug. *Zeitschrift des Vereins für Thüringische Geschichte und Altertumskunde*, 42. (1940) 42–64. o.
- Itinerarium Peregrinorum Chronicles and Memorials of the Reign of Richard I. Vol. I. *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi*; Auctore, ut Videtur, Ricardo, Canonico Sanctae Trinitatis Londoniensis. Ed. by *Stubbs, William*. (Rolls Series 38.) Nendeln, Liechtenstein, 1964.
- David* 1936. *David, Charles Wendell*: Early Crusading Enterprises of the Maritime Populations of England and the Low Countries. In *DeL*, 12–26. o.
- David* 1939a. *David, Charles Wendell*: Introduction. In *Narratio*, 593–609. o.
- David* 1939b. *David, Charles Wendell*: Appendix A – Silves: Its Situation, Fortifications, and History Under Muslim Rule. In *Narratio*, 643–662. o.
- Narratio *David, Charles Wendell*: *Narratio de Itinere Navali Peregrinorum Hierosolymam Tendentium et Silviam Capientium*, A. D. 1189. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 81. (1939. december 31.) 5. sz. 591–676. o.
- De Oliveira Marques* 2001. *De Oliveira Marques, A. H.*: *Geschichte Portugals und des portugalsischen Weltreichs*. Stuttgart, 2001.
- DeL De Expugnatione Lyxbonensi. *The Conquest of Lisbon*. Ed. and transl. by *David, Charles Wendell*. Morningside Heights, 1936.

- Dicetói Radulfus Ymagines Historiarum. In Radulfi de Diceto Decani Lundeniensi Opera Historica. The Historical Works of Master Ralph de Diceto, Dean of London. Ed. by *Stubbs, William*. Vol. II. (Rolls Series 68.) Nendeln, Liechtenstein, 1965. 3–174. o.
- Forey* 1994. *Forey, Alan*: Military Orders and Crusades. Variorum, Aldershot, 1994.
- France* 2006. *France, John*: A korai keresztés hadjáratok. In Magyarország és a keresztés háborúk. Lovagrendek és emlékeik. Szerk. *Laszlovszky József, Majorossy Judit és Zsengellér József*. Máriabesnyő–Gödöllő, 2006. 59–74. o.
- Cronica Slavorum Helmbold Presbyteri Bozoviensis Cronica Slavorum. Editio Secunda. Post *Lappenberg, Iohannem M.*, recognavit *Schmeiler, Bernhardus*. (MGH) Hannoverae et Lipsiae, 1909.
- Historia Anglorum *Henry, Archdeacon of Huntingdon*: Historia Anglorum. The History of the English People. Ed. and transl. by *Greenway, Diana*. Oxford, 1996.
- Mattoso* 1997. História de Portugal. Direccao de *Mattoso, José*. Segundo Volume. A Monarquia Feudal (1096–1480). Coordenador: *Mattoso, José*. Autores: *Mattoso, José – de Sousa, Armindo*. Lisboa, 1997.
- Hovedeni Roger Chronica Magistri Rogeri de Houdene. Ed. by *Stubbs, William*. Vol. III. (Rolls Series 51.) Nendeln, Liechtenstein, 1964.
- Huici Miranda* 1954. *Huici Miranda, Ambrosia*: Los Campanas de Yaqub al-Mansur em 1190 y 1191. *Anais de Academia Portuguesa da História*, 2-a série, 5. (1954) 53–74. o.
- Hunyadi – Pószán* 2011. *Hunyadi Zsolt – Pószán László*: Krisztus katonái. A középkori lovagrendek. Debrecen, 2011.
- Hutchinson* 1994. *Hutchinson, Gillian*: Medieval Ships and Shipping. London, 1994.
- Kaufmann – Kaufmann* 2004. *Kaufmann, J. E. – Kaufmann, H. W.*: Középkori várak. Szeged, 2004.
- Kurth* 1911. *Kurth, Friedrich*: Der Anteil niederdeutscher Kreuzfahrer an den Kämpfen die Portugiesen gegen die Mauren. (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. VIII.) Ergänzungsband. Innsbruck, 1911. 131–251. o.
- Lewis* 1978. *Lewis, Archibald R.*: Northern European Sea Power and the Staits of Gibraltar, 1031–1050 A.D. In: *Lewis, Archibald R.*: The Sea and Medieval Civilisations. Collected Studies. London, 1978. X/13–9–165. o.
- Livermore* 1990. *Livermore, Harold*: The 'Conquest of Lisbon' and its Author. *Portuguese Studies*, 6. (1990.) 1–16. o.
- LI The Lisbon Letter. Transl. by *Edgington, Susan B.* In: *Uő*: Albert of Aachen, St. Bernard and the Second Crusade. Appendix. In *The Second Crusade. Scope and Consequences*. Ed. by *Phillips, Jonathan – Hoch, Martin*. Manchester and New York, 2001.
- Lomax* 1978. *Lomax, Derek W.*: The Reconquest of Spain. London and New York, 1978.
- Meier* 2006. *Meier, Dirk*: Seafarers, Merchants and Pirates in the Middle Ages. Woodbridge, 2006.
- Men-at-Arms 2008. *David, Nicolle*: El Cid and the Reconquista 1050–1493. Men-at-Arms 200. Illustr. by *McBirde, Angus*. Oxford, 2008.

- Mollat* 1996. *Mollat du Jourdin, Michel*: Európa és a tenger. Budapest, 1996.
- O'Callaghan* 2003. *O'Callaghan, Joseph*: Reconquest and Crusade in Medieval Spain. Philadelphia, 2003.
- Ohler* 1989. *Ohler, Norbert*: The Medieval Traveller. Woodbridge, 1989.
- Peterborough-i Benedek *Gesta Regis Ricardi*. In: *Gesta Regis Henrici Secundi Benedicti Abbatis*. The Chronicle of the Reigns of Henry II. and Richard I. A. D. 1169–1192; known commonly under the name of Benedict of Peterborough. Ed. by *Stubbs, William*. Vol. II. (Rolls Series 49.) Nendeln, Lichtenstein, 1965. 72–252. o.
- Phillips* 2007. *Phillips, Jonathan*: The Second Crusade. Extending the Frontiers of Christendom. New Haven and London, 2007.
- Powers* 1999. *Powers, James F.*: Life on Cutting Edge: The Besieged Town on the Luso-Hispanic Frontier in the Twelfth Century. In: *The Medieval City Under Siege*. Ed. by *Corfis, Ivy A.* and *Wolfe, Michael*. Woodbridge, 1999. 17–34. o.
- Rose* 2002. *Rose, Susan*: Medieval Naval Warfare 1000–1500. London, New York, 2002.
- Runciman* 2002. *Runciman, Steven*: A kereszties hadjáratok története. Budapest, 2002.
- The Atlas of the Crusades, 1991. The Atlas of the Crusades. Ed. by *Riley-Smith, Jonathan*. New York, Oxford, 1991.
- Tyerman* 2006. *Tyerman, Christopher*: God's War. A New History of Crusades. Cambridge (Mass.), 2006.
- Unger* 2006. *Unger, Richard*: The Northern Crusaders: The Logistics of English and Other Northern Crusader Fleets. In: *Logistics of Warfare in the Age of Crusades*. Ed. by *Pryor, John H.* Aldershot, 2006. 251–273. o.
- Veszprémy* 1999. Az első és a második kereszties háború korának forrásai. Válogatta, ford., a jegyzeteket és az utószót írta: *Veszprémy László*. Budapest, 1999.

Dátum	Hely	Megjegyzés	Hozzávetőleges távolság
22.ápr	Bresea (Bréma kikötője)	Indulás.	Bréma-Lowestoft: kb. 455 km
23.ápr	Északi-tenger, Frib-zök.	Egy hajó zábornyra fut, később követi őket.	
24.ápr	Lowestoft, Anglia	-	
április 25. - május 18.	Sandwich	-	
19.máj	Winchelsea	A viharban két hajót végleg elveszítettek, kitérkedés.	Lowestoft-Sandwich kb. 135 km
24.máj	Yarmouth (Wight szigeti)	Újra úton.	Sandwich-Winchelsea kb. 70 km
25.máj	Atlanti-óceán	Négy nap késés az ellenfél miatt.	Winchelsea-Yarmouth kb. 160 km
28.máj	Atlanti-óceán	Indulás Bretagne irányába.	Yarmouth-Belle Ile kb. 565 km
május 30. - június 8.	Belle Ile	Pünkösdi a tengeren.	
08.jún	Saint-Mathieu-fok megkerülése	Nyolc nap a szigeten.	
09.jún	La Rochelle	Eszeved, az északabbra van, mint a Belle Ile.	Belle Ile-La Rochelle kb. 180 km
18.jún	Luanco öble (Gijón)	Egy nap piherő, majd továbbindulás.	La Rochelle-Luanco öble kb. 585 km
június 19-22.	Oviedo	Viharos kilenc nap után kikötnek az Ibériai-felstegen. Zarandoklat az erőkülékhez.	
23.jún	Tambre torlóata	Innen egy napos gyalogút Compostela.	Oviedo-Tambre torlóata kb. 405 km
június 24. - július 1.	Santiago de Compostela	-	
01.júl	Atlanti-óceán	Újra úton.	Tambre torlóata-Oporto kb. 180 km
02.júl	Atlanti-óceán	Élelik Portugáliát Oportónál.	
július 3. (vagy 4.) - július 14.	Lisszabon	Alkudozások, készülődés a hadjáratra.	Oporto-Lisszabon kb. 270 km
július 17. - szeptember 20.	Silves	Előkészületek, várostrom, portugál-keresztes konfliktus.	Lisszabon-Silves kb. 225 km
20.szept	Silves elhagyása	-	Silves-Guadalquivir torlóata kb. 200 km
22.szept	Guadalquivir torlóata	-	
szeptember 25-27.	Cádiz	Megpróbálkoznak a város kifosztásával, de a morok felgyűlják.	Guadalquivir torlóata-Cádiz kb. 30 km
29.szept	Tarifa	Sikertelen partra szállás a város megtámadása érdekében.	Cádiz-Tarifa kb. 80 km
30.szept	Gibráltári-szoros	Átkelnek a Gibráltár-szoroson.	Tarifa-Gibráltár kb. 35 km
október 5.?	Ebro torlóata (Tortosa)	A part mentén hajóznak, gyors haladás.	Gibráltár-Ebro torlóata kb. 810 km
október 6.?	Tarragona	Nem tudjuk, hogy ezekben a városokban ki is köböztek-e.	Ebro torlóata-Tarragona kb. 70 km
október 7.?	Barcelona	-	Tarragona-Barcelona kb. 90 km
október 13.?	Narbonne	-	Barcelona-Narbonne kb. 250 km
október 15.?	Montpellier	-	Narbonne-Montpellier kb. 90 km
október 18.?	Marsaille	A forrás itt véget ér.	Montpellier-Marsaille kb. 115 km

Itinerárium

A brémaiak útja a Narratio szerint